

שיעור שני: מחאת גר קטן

תוכן:

א. פתיחה ושאלות	ישראל שתקף גוי קטן
הצגת הסוגיה והדיוקים ברש"י	ד. ביאור החילוק בין גיור מדין זכין לגיור מדין בעלות ביסוס החילוק בין אב לבי"ד
פסיקת הר"ף לגבי מחאה והסבר הרמב"ן	דין גיור עבד קטן
ב. הסבר חדש: נחלקו אב"י ורבא על רב יוסף בהבנת עניין המחאה	מעוברת שנתגיירה
ג. שיטת הרמב"ם	הנפק"מ בהבנת עניין המחאה
בירור דברי הרמב"ם	ה. ביאור הסבר הרמב"ן ברי"ף
הבנת עניין המחאה ע"פ הפסיקה בהל' מלכים	סיכום

א. פתיחה ושאלות¹

הצגת הסוגיה והדיוקים ברש"י

אומרת הגמ' (יא.):

"אמר רב הונא: גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין. מאי קמ"ל, דזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו, תנינא זכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם שלא בפניו. מהו דתימא גוי... אבל קטן זכות הוא לו."

אומר רש"י:

"גר קטן מטבילים אותו על דעת בית דין - אם אין לו אב ואימו הביאתו להתגייר מטבילים אותו, דאין לך גר בלא מילה וטבילה: על דעת בית דין - שלושה יהיו בטבילתו כדין כל טבילת גר שצריכים שלושה, והם נעשים לו אב, והרי הוא גר על ידיהן ומגעו ביין כשר."

מעיר על כך השיטה מקובצת: מדוע רש"י היה צריך לומר "והם נעשים לו אב"? כשמישהו בא להתגייר יש לבית הדין סמכות לגייר, ואפשר לומר שזו מטרת בית הדין כאן, ולמה צריכים להגדיר שהם נעשים לו אב? בשיטה מובאת אפשרות אחת לענות על שאלה זו, שרש"י מתכוון לענות ע"י כך על קושיית תוס'. תוס' (ד"ה מטבילין) שואל איך מועילה זכיה לקטן, הרי זכיה מטעם שליחות. אומר השיטה, אין הכי נמי, זה לא מדין זכין רגיל, אלא לאב או לאפוטרופוס יש זכויות יותר מאשר סתם אדם שרוצה לזכות בשביל מישוהו, וזה הכוח שיש לבית הדין. צריך להבין אם כן, במה זה שונה מזכיה רגילה? מדוע כאן אפשר לזכות אפילו לקטן?

אחרי זה אומרת הגמרא:

"לימא מסייע ליה: הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד. מאי לאו דאטבלינהו על דעת בית דין?"

¹ שיעור כללי שניתן בהיכל הישיבה ב"ג אדר א', סוכם ונערך ע"י השומעים ובאחריותם.

הכא במאי עסקינן, בגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, דניחא להו במאי דעביד אבוהון.

הפשט לכאורה בגמרא הוא: אל תביא מכאן ראייה לדין של רב הונא שסתם גיור זה זכות, משום שכאן מדובר בגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, דניחא להו במאי דעביד אבוהון, אז ברור שזו זכות, וזה לא ראייה לרב הונא שדיבר גם על גר קטן שבא להתגייר גם בלי אביו.

ממשיכה הגמרא:

”אמר רב יוסף הגדילו יכולין למחות.”

אומר רש”י:

”הגדילו – קטנים שנתגיירו ואפי’ עם אביהן. יכולין למחות – ולומר אי אפשר לנו להיות גרים וחוזרין לסורן, ואין לנו לענשן בב”ד ואפי’ ידינו תקיפה, ואם קדש אשה משמיחה אינה צריכה גט להיות כישאל משומד:”

מה הכוונה ”ואם קידש אישה משמיחה”? כותב הר”י קורקוס על מסכת כתובות, שיש שתי אפשרויות לקרוא את רש”י: אפשרות ראשונה היא שהוא קידש אישה אחרי שמיחה, ומשום שהייתה מחאה הוא לא צריך לתת גט. אפשרות שנייה היא שצריך לקרוא אחרת את רש”י: אם קידש אישה – הכוונה לפני שמיחה, ברגע שהוא מיחה הכל בטל. מה הסברות של שני הצדדים ברש”י? האם אחרי שמיחה, אליבא דרבי יוסף, המחאה מבטלת את כל הגירות למפרע, או שהוא גוי רק משעת המחאה.

פסיקת הרי”ף לגבי מחאה והסבר הרמב”ן

הרי”ף לא מביא להלכה את דברי רב יוסף, שהגדילו יכולים למחות, והמפרשים מסבירים מדוע.

אומר הרי”ן (ד. מדפי הרי”ף), [גם הרא”ש אומר דברים דומים]:

”ולענין הלכה קי”ל כרב הונא דאמר דגר קטן מטבילין אותו על דעת ב”ד, ולא שיהו ב”ד מצווין לחזור ולמול את העובד כוכבים מעצמם, אלא שאם בא התינוק מעצמו או שהביאתו אמו או שעשו כן ב”ד מעצמן מהני.”

וקיימא לן נמי כרב יוסף דאמר דאם הגדילו יכולין למחות, ואפי’ בגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו והכי מוכח בגמרא, ואף על גב דאותיבו עליה אביי ורבא כדאיתא בגמ’ לאו משום דלא סברי להו כוותיה, אלא לברורי מתני’ דלא תקשי ליה, ועוד דלאביי קושיא דרבא לאו כלום הוא ולרבא נמי קושי’ דאביי לאו כלום הוא כדאיתא בגמרא, וכיון שכן קי”ל כרב יוסף.

ומן התימה על הרי”ף ז”ל שהביא מילתיה דרב הונא ביבמות בפרק החולץ [סי’ סז], ולא הביא הא דרב יוסף. וכתב הרמב”ן ז”ל: ולא ידעתי למה, אלא א”כ הוא מפרש דברי רב יוסף לגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, אבל לרב הונא דאמר גר קטן מטבילין אותו על דעת ב”ד [בא להתגייר והטבילוהו על דעת ב”ד] אינו יכול למחות, שאם כן מה כח ב”ד יפה, ואינו מתחזור.”

הר”ן מביא בשם הרמב”ן שמסביר את הרי”ף, שהגדילו יכולים למחות זה רק במקום שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, אבל בדין של רב הונא שמטבילים אותו על דעת בית דין אי אפשר לבטל מעשה של בית דין, מפני שאם כן מה כח בית דין יפה.

מה כוונת הרמב"ן שכאן בי"ד פועל את הגיור? הרי אין גיור בלא בית דין! הגמ' ביבמות (מו:): אומרת שמשפט כתיב ביה. אמנם יש מחלוקת בין הראשונים שם על מה זה נאמר, האם "משפט כתיב ביה" נאמר על קבלת המצוות, אבל מילה וטבילה בדיעבד יועיל גם אם זה לא יהיה בפני שלושה, או שזה הולך על הכל. אבל לכולי עלמא צריך בי"ד בשביל לגייר, כי משפט כתיב ביה, וא"כ למה אומר הרמב"ן בהסבר שיטת הרי"ף שבנתגיירו בניו ובנותיו עמו מועילה מחאה, אבל לא במקרה של רב הונא, דאם כן מה כח בית דין יפה, לכאורה גם במקרה שנתגיירו בניו ובנותיו עמו לא יכול להיות גיור שלא בפני בית דין, א"כ גם בכך צריכה להיות הסברא של מה כח בית דין יפה.

נוסף על כך, אם זו הסברא ברי"ף, אז זה סיבה למה הוא לא הוא אומר שלא מועילה מחאה בדין של רב הונא, כשנתגייר על דעת בית דין, אז למה הוא לא הביא לפחות את הדין השני, שמועילה מחאה במקום שנתגיירו בניו ובנותיו עמו?

שאלה נוספת, שאולי גם אליה מתכוון הר"ן, שזה "לא מחוור" גם מצד אחר: הרי לכאורה מה הסברא שמחאה מועילה? שאם אדם מוחה זאת אומרת שזה לא זכין בשבילו, וא"כ כל מה שעשו פה בטל. אם הדין של מחאה מועיל בגלל שזה בכלל לא זכין, מה מועילה הסברא שבמקום שהוא התגייר על דעת בית דין הגיור יעבוד כי א"כ מה כח בית דין יפה, ולא תועיל המחאה, הרי הוא אומר שזה לא זכות בשבילו! אפילו שמגיירים אותו על דעת בית דין, סוף כל סוף הוא צועק שזה לא זכות בשבילו, ואם זה לא זכות בשבילו, המחאה צריכה לפעול בין שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, ובין שהוא נתגייר על דעת בית דין, ולמה מועילה הסברא של מה כח בית דין יפה לכך שבכל זאת הגיור יתקיים?

עוד שאלה שאפשר לשאול לפי האופן שבו הסברנו את הגמרא: הגמרא מנסה להביא ראיה לרב הונא, שאומר שגיור זה זכות, מכך שאנחנו רואים שאפשר לגייר קטנים, והיא דוחה שאין לו ראיה משם, מפני שאפשר להעמיד שמדובר שם במקום שנתגיירו בניו ובנותיו עמו, וניחא להו במאי דעביד אבוהון. לכאורה הפשט בגמרא הוא ששם זה ברור לי שזה זכין, מפני שניחא ליה במה שעשו אבותיו, מה שאין כן בדברי רב הונא, שזה חידוש של רב הונא שבכל מקרה יש זכות בדבר. לפי זה יוצא, שבשני המקרים שהגמ' מביאה זה זכות, אמנם במקרה שניחא להו במאי דעביד אבוהון זו זכות יותר ברורה, ורב הונא מחדש שגם זכיה על דעת בית דין היא זכות, אך אין חילוק מהותי בין אם הגיור נעשה באופן שבניו ובנותיו עמו, או ע"י בי"ד, כמו שאומר רב הונא. אמנם לפי מה שהרמב"ן רוצה לתרץ ברי"ף, יוצא שיש חילוק מהותי, יש איזו סברא נסותרת שבמקרה אחד מהם תועיל מחאה, ובמקרה השני לא תועיל מחאה, משום שכשבי"ד פועל א"א לבטל את הפעולה שלו. אך מדוע, הרי בשניהם הגיור נעשה על דעת בי"ד, באופן של זכין, ואין ביניהם הבדל מהותי, אלא כל ההבדל הוא הסיבה שזה זכות לו, ואם כן איך הרמב"ן רוצה לומר שיש ביניהם חילוק מהותי?

ב. הסבר חדש: נחלקו אביי ורבא על רב יוסף בהבנת עניין המחאה

לכאורה היה אפשר עוד לומר ברי"ף, שאביי ורבא ששואלים על רב יוסף הם באמת כן חולקים על רב יוסף. א"כ צריך לבאר מה הסברא, במה הם נחלקו על רבי יוסף האם יועיל מחאה או לא?

הרשב"א בקידושין (כג) מחדש כך: בכל זכין מועיל מחאה, אבל במקום שזה זכות גמורה לא מועיל מחאה, והטעם מפני שבטלה דעתו אצל כל אדם, זה נראה שמהו מסובב אצלו כשהוא אומר שזה לא זכות כשזה זכות גמורה. לכן אומר הרשב"א אם רוצים לזכות למישהו מתנה, יש צד של "שונא מתנות יחיה" ואי אפשר לומר שזה זכות במאה אחוז, אבל דבר שברור שזה זכות גמורה אדם לא יכול לומר בשבילי זה לא זכות. על כך מקשה הרשב"א: מה נעשה עם הסוגיה בכתובות (יא). שרב יוסף אמר הגדילו יכולים למחות? לפיכך מחדש הרשב"א חידוש עצום: המחאה בגר קטן זה לא מדין שהוא אומר שזה לא זכות, כי אם זה זכות גמורה זה נשאר זכות גמורה גם אחרי טענתו. אלא שגם בדבר שהוא זכות גמורה צריך שהמקבל לא יתנגד לקבל, כי זה אמנם זכות גמורה ואפשר להקנות לו מדין זכין, אבל כשהוא אומר שזה לא זכות בשבילו אין הכוונה שהוא לא קונה או שלא מגיירים אותו בגלל שזה לא זכות כי הרי זה זכות גמורה, רק שלהקנות לאדם בעל כורחו אי אפשר.

אותה סברא כותב הרשב"ם בבבא בתרא (קלח. ד"ה כאן בצווח), וכך גם כותב הרמב"ם (זכיה ומתנה ד, ב) שלא מוכרחים לפרש שבמקום שיש מחאה זה תמיד אומר שזה לא זכין בכלל, אלא זה אכן זכין רק שלהקנות לו בעל כורחו אי אפשר.

על כל פנים אם נעלה אפשרות בדעת הרי"ף, שאביי ורבא שמקשים על רב יוסף הם חלוקים עליו ואינם סוברים את הדין של הגדילו יכולים למחות. יתכן שזה מפני שהם סוברים כמו שאומר הרשב"א שאין דין מחאה בזכות גמורה לומר שזה לא זכות, ורב יוסף אומר כמו התוספת של הרשב"א, שגם בדבר שזה זכות גמורה נכון שלא יועיל מה שהוא יטען שאין זה זכות, אבל הוא יכול לומר שלהקנות לי בעל כורחי אי אפשר.

א"כ ניתן לומר שלכן הרי"ף לא מביא את הדין של רב יוסף, כי סובר שגיוור באמת זה זכות גמורה גם בגיור שמגיירים על דעת בית דין במקרה של רב הונא, וכמו שהרשב"א אומר וכמו שהתוספות עצמם אומרים שגיוור זה נחשב לזכות גמורה. לפי זה סובר הרי"ף שבגיוור אי אפשר לומר אי אפשר להקנות לי בע"כ, כי כל זה חידוש שהרשב"א אומר כדי להסביר פשט בגמרא בדברי רב יוסף למה הגדילו יכולים למחות. בנקודה הזאת סובר הרי"ף לא כמו הסברא של רבי יוסף לפי הרשב"א, אלא כאביי ורבא שלכן חלוקים על רב יוסף.

ג. שיטת הרמב"ם

בירור דברי הרמב"ם

אבל הרמב"ן והר"ן בשמו רוצים להמליץ על הרי"ף, שהוא לא פסק כמו רב יוסף בגלל שיש אולי חילוק בין אם נתגירו עם אבוהון דניחא להו במאי דעביד אבוהון, לבין מקום שהדין של רב הונא שמגיירים על דעת בית דין, ושם אני אומר אם כן מה כוח בית דין יפה אז אי אפשר לבטל את הגיור. על זה שאלנו מה הסברא הרי גם במקרה שנתגירו בניו בנותיו עמו יש פה תפקיד לבית דין אז נגיד מה כוח בית דין יפה ואי אפשר יהיה למחות.

הר"ן בשורה האחרונה רומז על קושיה בדברי הרמב"ם:

"הרמב"ם ז"ל הביא מילתיה דרב הונא בפ"ג מהלכות איסורי ביאה, ומילתיה דרב יוסף פ"י מהל' מלכים".

הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה (יג, ז) שמביא את דין גר קטן, כותב רק: "גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין שזכות היא לו." ואינו כותב שם שאם הגדיל יכול למחות. אמנם בהלכות מלכים (ג, א) שהרמב"ם כותב על:

"בן נח שנתגייר ומל וטבל ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקדם, אין שומעין לו אלא יהיה כישראל לכל דבר או יהרג." שם הרמב"ם פוסק שגר קטן באמת יכול לחזור בו:

"ואם היה קטן כשהטבילוהו בית דין, יכול למחות בשעה שיגדיל ויהיה גר תושב בלבד. וכיון שלא מחה בשעתו שוב אינו מוחה אלא הרי הוא גר צדק."

א"כ מקשה הר"ן על הרמב"ם: אם הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה כבר הביא את הדין שאפשר לגייר גר קטן, מדוע את הדין שכשהגדילו יכול למחות אינו מביא גם שם? ומדוע הרמב"ם בחר להביא את זה דווקא בהלכות מלכים? או במילים אחרות: מה התוספת שיש בהלכות מלכים ששם הרמב"ם מביא שהוא יכול למחות והוא לא מביא את זה מיד במקום שהוא מדבר על הלכות גירות?

הבנת עניין המחאה ע"פ הפסיקה בהל' מלכים

ראינו עד כה שמחאה אליבא דרבי יכולה להתפרש בשני אופנים: או שהוא אומר שזה לא זכות לו, ועל פירוש זה אמר הרשב"א שלא מסתבר שבזכות גמורה הוא יכול להגיד שזה לא זכות. או את הביאור של הרשב"א עצמו שאומר שבע"כ אי אפשר להקנות לי.

אך ניתן לומר אפשרות נוספת, התוספות בסנהדרין (סח: ד"ה קטן) אומרים שגם בגר קטן זה לא שזוכים בשבילו אלא הוא זוכה בעצמו, רק שזה צריך להיות בפני בית דין. ואת מה שהגמרא אומרת שאם הגדילו יכולים למחות מסבירים שם בתוס': היות והוא חסר קבלת מצוות, ברגע שהוא גדל ולא מחה זה סימן שהוא הסכים לקבלת המצוות. יוצא שתוס' בסנהדרין מעוררים לנו בכל הסוגיה סברא חדשה, שהדין שאם הגדילו יכולים למחות זה לא מחאה על כך שזה לא זכות, וזה לא מחאה בגלל שהוא אומר שבעל כורחי אני לא רוצה לקבל את המתנה אף על פי שזה זכות. אלא ברגע שהגדילו ומוחים חסר קבלת המצוות, חסר משהו במעשה הגירות.

לפי זה ניתן לבאר את דברי הרמב"ם: בהלכות מלכים שהרמב"ם עוסק בקבלת מצוות לבני נח (מפרק ח, י ועד הלכה ז) דווקא בהלכות אלו שייך להביא את עניין המחאה כדי להדגיש שעניין המחאה היא לא לומר שאין זה זכות או אל תזכו לי בע"כ, אלא זה חיסרון בקבלת מצוות, לכן הרמב"ם מדגיש שמחאה פירושה לחזור בו מאחרי ה'. בעצם אומר הרמב"ם אם הוא מוחה זה מורה על כך שחסר דבר מהותי מאוד בסדר הגירות, חסר קבלת מצוות.²

² שאלו בשיעור: הרי לדעת הרמב"ם קבלת מצוות אינה מעכבת?

תשובה: ודאי שאין להעלות על הדעת שאפשר להיות יהודי בלי קבלת מצוות! אלא הרמב"ם סובר רק דבר אחד שקבלת המצוות זה לא סדר הגיור אלא זה מהות של הגיור. כך לשון הרמב"ם (איסורי ביאה יג, ד): "כשירצה הגוי

כל זה מתרץ לנו רק מדוע הרמב"ם לא הביא את זה בהלכות איסורי ביאה אלא בהלכות מלכים, אבל ישנה קושייה נוספת על דברי הרמב"ם לגבי גר קטן.

ישראל שתקף גוי קטן

יש עוד רמב"ם בעניין. הרמב"ם בהלכות עבדים (ח, ט) כותב:

"ישראל שתקף גוי קטן או שמצא גוי קטן והטבילו לשם גר, הרי זה גר."

מה המקור של הרמב"ם? כותב הכסף משנה שככה מבאר הרמב"ם את הדין בכתובות (יא). שמה שאמר רב הונא גר קטן מטבילים אותו על דעת בית דין, מדובר בישראל שתקף גוי קטן או שמצא גוי קטן שאז הוא הבעלים והוא יכול לגייר אותו.

כך כותב במפורש בסוגיה תוספות הרי"ד (יא. ד"ה אמר ר"ה): "כגון תינוק שנמצא מושלך או ששבו ישראל קטני פלישתים". במילים אחרות לתקופתנו, אחד שמאמץ תינוק שהוא לא ילד שלו הוא כמו ישראל שתקף גוי מה ההבדל אם זה הגיע לי בגלל שהוא תקף או בגלל שהוא גנב. מ"מ על זה אומר הרמב"ם שאם תקף אותו לשם גר הרי זה גר, וקשה כי על זה לא כותב הרמב"ם שאם הגדיל יכול למחות. [מזכיר קצת את מה שהרמב"ם בהל' איסורי ביאה לא הביא את הדין הזה לגבי גר קטן, וגם כאן בהלכות עבדים הוא לא הזכיר שאם הגדיל יכול למחות].

בנוסף צריך להבין מה הפשט בכסף משנה, אם הרמב"ם כבר הביא את הדין שגר קטן מטבילים אותו על דעת בית דין בהלכות איסורי ביאה, בשביל מה הוא צריך לחזור על זה עוד הפעם בהלכות עבדים, מה הוא מוסיף בכך?

אולי הקושיות מתורצות זו בזו, שאם נצא מנקודת הנחה שהרמב"ם מפרש את הסוגיה כמו התוספות רי"ד, ניתן לומר שאז לא מדובר מדין זכין רגיל, אלא הוא יכול לגייר אותו מצד שיש לישראל בעלות על הגוי הכבוש תחת ידו. ואולי סובר הרמב"ם אליבא דהכסף משנה שבכה"ג שבא לגייר גר קטן בגלל שהוא הבעלים שלו, שמה באמת אין את הדין שאם הגדיל יכול למחות. מפני שניתן לומר שכל מה שיש דין של הגדיל יכול למחות זה דווקא במקום שהגיוור מדין זכין, ולא כשהגיוור מדין הבעלות, [ובע"ה נרחיב בזה בהמשך השיעור]. אבל קשה כי אם מסבירים כך את הסוגיה כמו תוספות הרי"ד, יוצא שעל זה אמר רב יוסף הגדילו יכולים למחות.

קושייה נוספת מקשה שם הלחם משנה: אם המקור של הרמב"ם בהלכות עבדים זה הסוגיה בכתובות, מדוע הרמב"ם משמיט ואינו מזכיר שזה צריך להיות על דעת בית דין? הרי בסוגיה בכתובות מה שאומר רב הונא כמו שמפרש התוס' רי"ד, צריך להיות על דעת בית דין.

להיכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה" רק אדם כזה שמקבל עליו עול תורה "צריך מילה וטבילה...". אבל ודאי אין הכוונה שאדם יכול להיות בלי קבלת מצוות, ולכן גם בקטן צריך אח"כ שיקבל עליו מצוות.

ד. ביאור החילוק בין גיור מדין זכין לגיור מדין בעלות

ראינו שהרמב"ן ביאר בדעת הרי"ף, שכל הדין של רב יוסף שאם הגדילו יכולים למחות זה רק בנתגיירו בניו ובנותיו עמו, דניחא להו במאי דעביד אבוהון. אבל כשנתגייר על דעת בי"ד לא מועיל מחאה. על זה שאלנו מה ההבדל?

אכן מצינו בראשונים הבדל בין המקרים.

ביסוס החילוק בין אב לבי"ד

הטור כותב (י"ד רסח):

"גוי קטן אם יש לו אב הוא יכול לגייר אותו. ואם אין לו אב ובא להתגייר, בית דין מגיירים אותו שזכות הוא לו וזכין לאדם בלא ידיעתו. ולא שנא קטן שגיירו אביו או גירוהו בי"ד יכול למחות כשיגדיל ואין דינו כישראל משומד אלא כגר גמור."

רואים בסגנון של הטור, שמביא את הדין שזכות הוא לו רק על החלק השני כשאין לו אב ובא להתגייר, ולא על המקרה הראשון "גוי קטן אם יש לו אב יכול לגייר אותו", שבמקום שהאבא מביא אם יש לו אב שיכול לגייר אותו יכול שזה אפילו בלי דין זכין.

מקור נוסף לחילוק זה, מלשון רש"י שהבאנו בהתחלה: "כשאין לו אב, ואמו הביאתו להתגייר". משמע שדווקא במקום שאין לו אב נצרך החידוש של רב הונא, אך במקום שאין לו אב, גם בלא החידוש של רב הונא שיש כאן דין זכין, יכול לגייר אותו. כך כותב במפורש הב"ח (י"ד רסח, ט) שהפשט ברש"י שאם זה עם האב אז זה לא מדין זכין ולא בעינן על דעת בי"ד.

יש עוד ראייה לזה, תוספות הרא"ש מקשה כמו התוספות אצלנו איך יש דין זכין, הרי אין זכיה לקטן. לאחר שמתרץ כתוס' שבזכות גמורה יש לו שליחות, מוסיף תוס' הרא"ש ואומר:

"וגם יש להביא ראייה דמטבילין גר קטן מן התורה מדור המדבר שנכנסו לברית במילה וטבילה כדאייתא ביבמות פרק החולץ, והיו בהם כמה יתומים קטנים."

לכאורה קשה מדוע תוס' הרא"ש מוכיח מהיתומים הקטנים שהיו במתן תורה, שיוכיח מכל הקטנים שהיו במתן תורה? משמע מהתוס' רא"ש שקטנים שהם לא יתומים – שיש להם אב באמת הגיור אינו מדין זכין ולכן אין להביא מזה ראייה לזכין, וכמו שכתב הב"ח לפי הטור ורש"י.

א"כ ניתן לומר שהסברא של הרמב"ן והר"ן לחלק בין גיירו אביו לגיירו בי"ד, היא כמו שדייקנו מהרא"ש מהטור ומרש"י, שכל מה שהגמרא אומרת על דעת בית דין זה רק באמת בקטן, אבל בנתגיירו בניו ובנותיו עמו כמו שהטור סובר שמה זה באמת לא מדין הזכין של רב הונא אלא בגלל שלאבא יש כוח לגייר או למול את הבן הקטן שלו. אך רש"י מוסיף שגם בי"ד אינם מגיירים מדין זכין אלא מדין זה שנעשין לו כאב כפי שביאר השיטה בדבריו, ולפי זה גם אביו וגם בי"ד מגיירים מדין זה שנעשים לו אפוטרופוס. ועוד שעדיין קשה כי הסברא לכאורה הפוכה כפי שכבר הקשינו, כי גם לטור שבי"ד מגיירים מדין זכין הרגיל בש"ס, ואביו מגייר מדין היותו כבעלים [וכפי שראינו כבר ברמב"ם חילוק זה], א"כ דווקא כשמגייר כבעלים יש יותר סברא לומר שלא תועיל מחאה כי מחאה שייכת דווקא לגבי זכין לומר שזה לא זכות לו

או שא"א להקנות לו בע"כ, אבל כשמגיע מדין בעלים לא שייך מחאה. ואילו ברי"ף ביאר הרמב"ן בדיוק להיפך שכשאביו מגיירו מועיל מחאה וכשבי"ד מגיירו ע"י זכין לא מועיל, וצריך להבין מה הפשט.

מ"מ יש להרחיב ולבסס את החילוק, בין גיור על דעת בי"ד שהוא ע"י זכין, לבין גיור ע"י בעלות שפועל באופן שונה ולא נצרך לזכין. כפי שראינו כבר ברמב"ם על ישראל שתקף גוי קטן, וכפי שהוכחנו מהראשונים הנ"ל לגבי אב.

דין גיור עבד קטן

הטור בהלכות גירות (יר"ד רסז) מביא דבר דומה בשם רבי יהודאי גאון: "עבד קטן מטבילים אותו על דעת בית דין". מעיר על כך הב"ח (שם, ו) שלא כתוב שאם הגדיל יכול למחות, ומבאר שנראה מדבריו שסובר כמו הרי"ף שאפ' בגר אינו יכול למחות. תירוץ זה טוב ויפה בדעת הטור, אך השולחן ערוך (רסז, ו) מביא גם כן את רבי יהודאי גאון להלכה כמו שהטור מביא בלי אזכור הדין שיכול למחות כשיגדיל, ובשיטת השו"ע ודאי שאין לומר שסובר כמו הרי"ף, כי בסימן רסח (סעיף ז) חולק השולחן ערוך על הרי"ף ופוסק שהגדילו יכולים למחות. א"כ חוזרת השאלה למקומה, מדוע לגבי עבד קטן פסקו הטור והשו"ע שאינו יכול למחות משהגדיל, על אף שחולקים על הרי"ף וסוברים שגר קטן בעלמא יכול למחות.

אלא ודאי רואים גם בשולחן ערוך, שהוא מחלק בין עבד קטן שהגיור מדין הבעלות של האדון שלו, לבין מקום שאני מוסר אותו לבית דין כדי שגיירו אותו. רואים שיש איזושהי הבחנה לגבי הגדילו יכולים למחות מהי סיבת הגיור ומי פועל את הגיור? האם האדון הוא הבעלים על המעשה גיור שלו שאז יוצא מהראשונים האלה שאי אפשר למחות, לבין מקום שמוסרים אותו לידי בית דין שאז בית דין פועל רק מדין זכין לאדם שלא בפניו.

מעוברת שנתגיירה

ראיה נוספת: תוס' (ד"ה מטבילין) כותבים:

"משכחת לה גר קטן מן התורה במעוברת שנתגיירה. כדאמר' בפרק הערל (יבמות עח). עובדת כוכבים

מעוברת שנתגיירה בנה אין צריך טבילה והוי גר מן התורה דישאל גמור הוא."

מקשה הגרע"א (בחידישו יא.) הרי אנן קיי"ל שעובר לאו ירך אימו, א"כ זה שני גופים נפרדים שבסה"כ נמצאים בתוך בקתה אחת, ומה פתאום שיהיה במעוברת שנתגיירה גיור דאורייתא לקטן. מוסיף על כך בספר ההפלאה (יא.) גם לתירוץ תוס' בסוף שבזכות גמורה יש שליחות וזכין לקטן, הרי מבואר בב"ב (קמג) שאין זכייה לעובר. א"כ לא רק שמעוברת שנתגיירה אינו יותר טוב משאר קטן שמגיירים אותו בי"ד ע"י זכין, אלא אף גרע העובר שאי אפשר לגייר אותו גם על הצד שכאן יש זכייה לקטן, כי לעובר בכל מקרה אין זכייה.

השו"ע (רסח) הביא דין זה להלכה בסעיף ו:

"נכרית שנתגיירה והיא מעוברת, בנה אין צריך טבילה."

ואח"כ בסעיף ז הביא את דין גר קטן:

"עובד כוכבים קטן, אם יש לו אב יכול לגיר אותו. ואם אין לו אב, ובא להתגייר או אמו מביאתו להתגייר, בית דין מגיירין אותו, יב שזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו. בין קטן שגירו אביו בין שגירוהו בית דין, יכול למחות משיגדיל ואין דינו כישראל מומר אלא כעובד כוכבים."

מביא הפתחי תשובה (שם) בשם החתם סופר, שמשמע מצורת הפסיקה וחילוק ההלכות בשו"ע, שבמעוברת שהתגיירה שבנה אין צריך טבילה לא תועיל מחאתו כשיגדיל. על כך יש לשאול, מה הפשט בשולחן ערוך מדוע שלא תועיל מחאתו.

ניתן לבאר זאת לפי מה שבארנו ברמב"ם בהלכות עבדים: "ישראל שתקף גוי קטן והטביל אותו לשם גר הרי זה גר", ומה ההבדל בין ישראל שתקף גוי ושמה שהוא מגייר אותו זה מדין בעלות לבין מעוברת שהתגיירה? כמו שהרמב"ם סובר שכל דין מחאה זה רק במקום שעושים לו גיור מדין זכין, אבל במקום שישראל תקף אין דין מחאה כי בכך זה פועל מדין בעלות. גם כאן לאמא יש בעלות על עוברת, ואם יש בעלות מובן מדוע פוסק השולחן ערוך שאם הגדילו לא יכולים למחות. זה שלא יש בעלות על הוולד זה דבר פשוט, הרמב"ם כותב (חובל ומוזיק ד, ב) שאם אדם נגף את האישה לאחר מיתת הבעל ויצאו ילדיה, משלמים דמי ולדות לאישה, ואם זה היה בחיי הבעל ומת משלמים ליורשיו. רואים שיש לאם בעלות על דמי הולדות גם מבחינה ממונית.

א"כ שהגיור במעוברת שנתגיירה מועיל מדין בעלות, מיושבת לכאורה גם קושיות הגרע"א וההפלאה. הם שאלו הרי אם עובר לאו ירך אימו נצטרך לחזור לדין זכין ושוב אין גר קטן מן התורה, כל זה נכון רק אם נשוב לדין זכין אך אם נאמר שכאן הגירות היא מדין בעלות וכמו ישראל שתקף גוי, הרי שיש כאן גירות מן התורה גם בלא דין זכין. לכן צודק הפתחי תשובה בשם החתם סופר שלא שייך כאן מחאה, כמו שבמי שתקף קטן הרמב"ם לא הביא את הדין שהגדיל יכול למחות, מפני שבמקומות אלו הגיור הוא מדין הבעלות ובכך לא שייך שהגדילו יכולים למחות³

הנפק"מ בהבנת עניין המחאה

לפי מה שביארנו כעת, שמקום שהגיור מדין בעלות לא מועיל מחאה, ובמקום שהגיור מדין זכין מועיל מחאה, יוצא לכאורה שעניין המחאה הוא היא כי עדיין הוא חסר קבלת מצוות, ולכן מחכים לראות האם בזמן שהוא גדל הוא ימחה או לא ימחה, ואם הוא גדל ולא מחה שעה אחת סימן שהוא כן קיבל על עצמו את היהדות, להמשיך להתנהג כמו יהודים עם קבלת תורה ומצוות. אבל כשהגיור מדין בעלות, בגיור כזה כלל לא אכפת לנו מדעתו של המתגייר אם מקבל עליו להיות יהודי או שלא כי כל הגיור בע"כ. אכן בדברי הרמב"ם הסברנו לעיל שסבר שהמחאה היא אי קבלת מצוות.

אבל מי שאומר שאף במקום שנתגיירו בניו ובנותיו עמו דניחא להו במאי דעביד אבוהון מועיל מחאה, בוודאי שמה שמועילה בכה"ג היא שהקטן כשיגדיל יאמר א"א להקנות לי בע"כ, וכמו שביאר הרשב"א את עניין המחאה.

³ הערת העורך: יסוד זה חזר ונשנה בשיעור השלישי בתוספת דברים, עיין שם.

ה. ביאור הסבר הרמב"ן ברי"ף

לפי זה ניתן לשוב לדברי הרמב"ן, שביאר בדעת הרי"ף שמה שאמר רב יוסף אם הגדילו יכולים למחות זה רק על קטן שגיירו אביו. אבל קטן שנתגייר על דעת בי"ד לא מועילה מחאתו, וביאר הרמב"ן הטעם כי אם תועיל מחאתו כשנתגייר בבי"ד מה כוח בי"ד יפה. על כך הקשינו הרי בכל גירות צריך בי"ד, ומ"ש זה מזה. על פי המתבאר ניתן לומר שעניין המחאה לפי הרמב"ן היא שיכול לומר א"י אפשר לזכות לי בע"כ. לכן כשגיירו אביו יכול למחות, ולא שייך לומר מה כוח בי"ד יפה כיוון שאף שבי"ד מחיל את חלות הגיור, מ"מ האב הוא זה שעושה את מעשה הטבילה והגיור מדעת עצמו, וכיוון שאת מעשה הגיור האב עושה זה לא נקרא שמתגייר על דעת בי"ד, [ובכך מתורץ מה שהקשה הלח"מ על הרמב"ם, כי בנתגיירו בניו ובנותיו עמו שזה מדין בעלות שהאב מחיל, לא על זה אמר רב הונא "על דעת בי"ד". אך במקום שצריך את בי"ד לעצם המעשה, שהם אלה שעושים את המילה והטבילה מדעת, במקום כזה שייך לומר מה כוח בי"ד יפה. א"כ מובן שמה שהרי"ף לא פסק את דברי רב יוסף, וביאר הרמב"ן שזה על דברי רב הונא שמתגייר על דעת בי"ד דא"כ מה כוח בי"ד יפה. אבל בנתגיירו בניו ובנותיו עמו שלא שייך לומר מה כוח בי"ד יפה, בזה מקבל הרי"ף את דברי רב יוסף שאם הגדילו יכולים למחות.

סיכום

הרי"ף לא פסק את דינו של רב יוסף שאם הגדילו יכולים למחות. הרמב"ן ביאר שכל זה רק לגבי דינו של רב הונא בקטן שאין לו אב שמתגייר בבי"ד, אבל כשמתגייר עם אביו מודה הרי"ף שיכול למחות. בר"ן היה רמוז שיתכן שאביו ורבא נחלקו על רב יוסף, בשיעור התבאר שניתן לומר שנחלקו במהות המחאה שכיוון שגיור זה זכות גמורה ודאי שלא שייכת מחאה לומר שזה לא זכות אלא שרב יוסף חידש שיכול למחות ולומר שא"א להקנות לו בע"כ. אבל אביו ורבא לא קיבלו את חידושו של רב יוסף וסוברים שאינו יכול לומר שאינו זכות במקום שזה זכות גמורה, וכך פסק הרי"ף. בשיעור התבאר שיש חילוק בין גירות על דעת בי"ד שזה נעשה מדין זכין, לבין גירות מדין בעלות שמעשה הגירות מועיל מדין בעלות. והובאו לכך כמה נפק"מ: נתגייר עם אביו, ישראל שתקף גוי קטן, עבד קטן שרבו גיירו ומעוברת שנתגיירה. שבמקרים אלו לדעת הרמב"ם והשו"ע לא מועילה מחאה, כי מחאה מועילה רק במקום שיש זכין, והטעם מפני שעניין המחאה זה שאינו מקבל עליו מצוות ולהיות יהודי, וכל זה שייך רק בזכין שמחפשים שזה יהיה מדעתו, אבל כשזה מדין בעלות לא הוא קובע אם הוא יהיה יהודי. אבל הרמב"ן סובר בדיוק להיפך שכשיש זכין לא מועיל מחאה, וכשנתגייר עם אביו מועיל מחאה, והיינו כי הרמב"ן סבר שעניין המחאה זה שא"א להקנות לו בע"כ, וזה שייך גם כשנתגייר עם אביו. אך גם לרמב"ן צריך להגיע לחילוק בין בעלות לזכין, כי רק כך ניתן להבין מדוע רק בקטן בלא אב לא מועיל מחאה מטעם שא"כ מה כוח בי"ד יפה, וכשנתגייר עם אביו מועיל ולא שייך כוח בי"ד יפה. והיינו כי השאלה מי פועל את מעשה הגיור האם הבי"ד ואז שייך כוח בי"ד יפה, או האב פועל מדין הבעלות.